

Hatalom és bűnözés viszonya ma (Kriminológiai megközelítés)

hatalom – bűnözés – viktimológia – makrokriminológia

A kriminológia tudománya az elmúlt bő évszázad során fontos adalékokkal járult hozzá egyrészt a mindennapi életünket megkeserítő normasértések megértéséhez, másrészt – az előbbi ismeretekre alapozva – az e körre kiterjedő bűnesetek megelőzéséhez. Kutatásai és irányzatai nagyfokú érzékenységet mutattak mind a mindenkori hatalom, mind a közvélemény által kiemelkedő fontosságúnak és súlyosságúnak tekintett devianciák társadalmi és egyéni okainak feltárásában. Ugyanakkor az is megfigyelhető, hogy a kriminológia mintha elmaradásban lenne a globalizálódott világ új jelenségeivel és kihívásaival szemben – legalábbis ami a tudományos kutatásokat illeti. Különösen érvényes ez az európai, s még inkább a magyarországi kriminológiai tudományterületre. E jelenségre magyarázatként szolgálhat az a (régiónkban különösen megfigyelhető) szoros kapcsolat, amely a mindenkori büntetőjogi kodifikáció (pontosabban: az aktuálisan regnáló hatalom által kodifikálandónak tartott devianciák), a jogalkotáson alapuló joggyakorlat és a kriminológia súlypontjai között hagyományosan tapasztalható. Ez a tradíció azt eredményezi, hogy egyre bonyolultabbá váló, rendszerében a kölcsönös függésektől mindinkább befolyásolt világunk számos új kihívására az említett kriminológiai orientációt preferáló kriminológusok nem képesek (vagy nem is akarnak) adekvát válaszokat adni.

Joggal állítható, hogy ez az álláspont legfeljebb részben megalapozott. Hiszen például az emberkereskedelem, a nemzetközi terrorizmus, a kábítószer-kezelés és általában a határokon átívelő bűnözés évtizedek óta a kriminológusi (és büntetőjogi) figyelem középpontjában van. Nagy ívű kutatások folynak a globalizálódott bűnszervezetekkel kapcsolatban éppúgy, mint e szervezetek kapcsolatrendszerével összefüggésben. Úgy is fogalmazhatunk, hogy a szervezett bűnözés kutatása mind országon belüli, mind régiós, mind globális dimenzióban kiemelt jelentőségű. Más a helyzet a nem kifejezetten bünelkövetésre létrehozott, gazdasági tevékenységet végző nagy szervezetek működésének nem kívánt (sőt adott esetben még csak nem is érzékelt) mellékhatásaival. Ez a kérdéskör napjainkban az előző területhez képest jóval csekélyebb figyelmet kap.

* Dr. Irk Ferenc tanácsadó, Országos Kriminológiai Intézet, Budapest, dr.irk@t-online.hu.

E megfontolásból kiindulva jelen dolgozat a hatalom és bűnözés viszonyához kriminológiai nézőpontból kíván *néhány adalékkal* szolgálni. A hatalmi visszaélések legjelentősebbnek ítélt területeire nyújt betekintést,¹ és nem tér ki a hatalom valamennyi dimenziójának elemzésére, így például a gazdasági hatalom, a globalizált hatalom vagy az informális hatalom sajátosságaira. A vizsgálatra annál is inkább szükség van, mert egyrészt e problémák túlterjeszkednek egy-egy nemzetállam határain, másrészt könnyen eszkalálódnak, így megszüntetésükre (vagy legalább elviselhető keretek közé szorításukra) nem vagy csak nehezen találni kielégítő megoldásokat.

1. A hatalom fogalma

Max Weber szerint „hatalomnak azt a társadalmi kapcsolatban rejlő lehetőséget nevezzük, amely megengedi, hogy az egyik ember akár a másik ellenállása ellenére is véghezvigye akaratát, függetlenül attól, hogy erre a lehetőségre mik vagy milyen eszközök adnak módot”.² E mikroszintű definícióhoz képest eltérő, rendszerelméleti dimenzióban foglalkozhatunk a későbbiekben a hatalom társadalmi és politikai fogalmával. Ebben a megközelítésben elsőként a *hatalom rendszertani fogalmát* adom meg: „hatalom az, ami egy vagy több dinamikus rendszert egyensúlyi állapotából ki képes billenteni”.³ E helyütt máris feltehető a kérdés, hogy ez az új egyensúlyi állapot mennyire és mennyi ideig stabil, melyik az az ellenhatalom, amelyik vagy vissza tudja billenteni a rendszert eredeti állapotába, vagy a korábbinál stabilabb állapotban tudja a rendszer szilárdságát (egyensúlyi állapotát) biztosítani. E struktúrát szervezet-, illetve hálóelméleti kiindulópontból megközelítve fontos nyomban leszögezni: ez önmagában még nem jelenti azt, hogy az ellenhatalom által biztosított korábbi, vagy annál nagyobb szilárdságú egyensúlyi állapot, értékét tekintve, feltétlenül magasabb rendű kellene hogy legyen.

Ugyancsak rendszertani definíciót ad Perrow a következők szerint: „a hatalom egyéneknek vagy csoportoknak arra való képessége, hogy a maguk számára értékes *outputokat* szerezzenek meg egy olyan rendszerből, amelyben más egyének vagy csoportok ugyanezeket az *outputokat* próbálják megszerezni, vagy jobban szeretnék más *outputok* irányába kiterjeszteni erőfeszítéseiket. A hatalmat arra használják, hogy az *outputok* eredeti elosztását megváltoztassák, egyenlőtlen elosztást eszközöljenek ki, vagy megváltoztassák az *outputokat*. Ezt megfogalmazhatjuk a célok viszonyában is: harc folyik az *outputok* tartalmának meghatározásáért vagy az elosztásukért.”⁴ Szintén rendszertani megközelítésből kiindulva szükséges rögzíte-

¹ A teljes terület részletes elemzése magyar nyelven Korinek László munkájából ismerhető meg. L. KORINEK László: *Kriminológia II.* Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó, 2010, 269–334. (A hatalom kriminológiája)

² Vö. PEARCE, Frank: *Crimes of the Powerful. Marxism, Crime, and Deviance.* London, Pluto Press, 1976; illetve WEBER, Max: *Szociológiai alapfogalmak* (ford.: Erdélyi Ágnes). In HÍDY Péter (szerk.): *Szociológiai történeti olvasókönyv.* Pécs, JPTE, 1996, 89–98.

³ FARKAS Zoltán: A hatalom és az uralom fogalma. *Politikatudományi Szemle*, 20. évf. (2011) 2, 31–49.

⁴ PERROW, Charles: *Szervezetpszichológia.* Budapest, Osiris, 2002.

ni, hogy a hatalom önmagában értéksemleges. Értéket a róla alkotott véleményformálók adnak neki. Mértéke különböző lehet: a teljes (totális) hatalomtól (max. = 1) a hatalomnélküliségig (min. = 0).

A különféle megközelítések alapján definiált hatalomfogalmak közös jellemzője, hogy egyrészt értéksemleges formában megjelenik bennük az erő, sőt az erőfölény, másrészt egyikük sem kapcsolódik egy állam hatalmi szférájához. E definíciók ezért jól alkalmazhatók a globális világ olyan konstellációira, amelyek fontos jellemvonása a korlátok nélküli hatáskör.

2. A hatalom ellenőrizhetősége és elszámoltathatósága

Az ezredfordulót követően az állam tevékenységének kritikai vizsgálata jelentősen nehezebbé vált. A korábbi partneri kapcsolat a hatalom és a tudományos kutatás között átalakult. A tudományos intézményeknek harcot kell folytatniuk annak érdekében, hogy számukra értékes adatokhoz juthassanak az állam tevékenységéről. Amióta a tőke virtuális hatalmat gyakorol a tudás felett, azóta az államnak döntő befolyása van arra, hogy mely kutatások tekinthetők fontosaknak, és melyek nem. Ettől kezdődően kritikusan kell szemlélnünk azt is, hogy a kutatások miről ejtenek szót, és miről hallgatnak. Külön figyelmet érdemel, hogy a kormányzati hatalommal szoros együttműködésben tevékenykedő helyi, országos és nemzetközi piaci szereplők befolyással bírnak azokra a szerveződésekre (így a különböző társadalmi csoportokra) és hatalmi befolyással rendelkező személyekre is, amelyek a piacot az adott szinten befolyásolni képesek.⁵ Mindazonáltal vannak olyan információk, amelyek azt jelzik, hogy kölcsönös kompromisszumok árán biztosítható a kutatói szabadság. Ez azonban gyakran azzal jár, hogy a kutató bevonul a maga elefántcsonttoronyába. Tudományos lapokban a megfelelő távolságtartással megfogalmazhat következtetéseket az általa vizsgált témában, tudományos vitában való megszólalásra is lehetősége nyílhat, ez azonban azzal járhat, hogy minden kapcsolat megszakad a tudományos vizsgálódás és annak tárgya között. A mindennapi gyakorlat nem profitál a tudományos eredményekből.⁶

A probléma megértéséhez hangsúlyozni kell, hogy az állam és a magánszervezetek közötti kapcsolat egyazon érdek mentén működik, nevezetesen, hogy a jogszabályoknak olyanoknak kell lenniük, amelyek biztosítják a szervezetek törvényes működését. Ez pedig azt is jelenti, hogy a szervezeteknek nyomásgyakorlási lehetőségük van arra, hogy az állam megbüntesse azokat, akik, illetve amelyek kilógnak ebből a sorból. Számos kutatás utal arra, hogy az állam gyakorlatilag képtelen a

⁵ TOMBS, Steve–WHYTE, Dave: *Unmasking the Crimes of Powerful. Establishing Some Rules of Engagement*. In TOMBS, Steve–WHYTE, Dave (eds.): *Unmasking the Crimes of the Powerful. Scrutinizing States and Corporations*. New York, Peter Lang, 2003, 264–265.

⁶ Uo. 267–268.

tőke és az állam különválasztására.⁷ Ennek ellentmondásaira és következményeinek bemutatására a média esetleg vállalkozhat, annak hangvétele, stílusa azonban gyakran riasztja a tudományos munkát végzőket. Ez odavezethet, hogy a tudományos eredmények az azokat a maguk módján és eszközeivel interpretáló orgánusok számára elérhetetlenek, és ezért a kutatás gyakorlati haszna jelentéktelen marad.⁸

3. Hatalom és bűnözés általános összefüggésekben

A fizikai erő az élővilágban döntő szerepet játszik a túlélésért vívott küzdelemben. Ez az ősi ösztön fontos volt az emberré válás során csakúgy, mint később, a társadalommá alakulás folyamatában. Ekkor már belépett az erőnek egy másik dimenziója is: a szellemi erő, s ezt egészítette ki az anyagi erőforrások szűkebb-bővebb tartománya. Az erő része az erőfölény, a törzsfajlásnak ez volt az egyik záloga. Ugyan az *erőfölénnyel való visszaélést* megfigyelhetjük az állatvilágban is, de tudatos jelenségként csak az emberi tudat kialakulásától kezdve beszélhetünk róla. Épp ezért jelentőséget is csak ettől kezdve tulajdoníthatunk neki. Az erőfölénnyel visszaélésnek lényegi eszközeleme a szükségletek kielégítésének, problémák megoldásának erőszak alkalmazásával történő megvalósítása.

A történelmi időkre visszatekintve azt vehetjük észre, hogy a *hatalommal való visszaélés* mintegy „haladó hagyományként” jelen volt az állami és társadalmi viszonyok valamennyi szintjén, így globálisan (pl. háborúk), az alá-fölé rendeltségi viszonyokban (pl. főúri erőszak az alattvalókkal szemben) és mikroszinten (pl. családon belüli erőszak) is. Enélkül az ókori civilizációk imperiális harcai éppúgy elképzelhetetlenek, mint a későbbiek során az iparosodás vagy napjaink világrendje. Ez a jelenség széles körben tolerált tevékenység, amennyiben bizonyos elfogadott játékszabályok szerint zajlik. E játékszabályok megalkotásában és működtetésében kulturális hagyományok éppúgy szerepet játszanak, mint (a jórészt ezekre épülő) morális és jogi normák. Ezek mozgatják a mennyiség és főként a minőség határait a támogatott, a túrt és a tiltott zónák mentén.

Az eddigiek továbbgondolásával az alábbi kérdések vetődnek fel:

- Meddig tolerálható az erőfölény akár mennyiségi, akár minőségi szempontból?
- Mi tekinthető az erőszakba történő önkéntes beleegyezésnek?
- Hol húzódik egyrészt a normalitás és a deviancia, másrészt a még tolerált deviancia és a bűn határa?
- Mit kezdünk általában a megbüntethetetlen bűnökkel, az arányos büntetéssel nem sújtható bűnökkel – és azok megvalósítóival?

Ha mai összetett világunkban el szeretnénk igazodni, a fenti igen nehéz kérdések megválaszolása elkerülhetetlen. Nem könnyíti meg helyzetünket, ha – mintegy bagatellizálva jelen világunk történéseit – úgy érvelünk, hogy manapság az erőfo-

⁷ Uo. 266.

⁸ Uo. 268.

lényel visszaélés, következményeit tekintve, meg sem közelíti például az ókor vagy a középkor nagyurainak ténykedéseit. De akkor sem jutunk közelebb célunk eléréséhez, ha épp ezzel ellentétesen gondolkodunk, és ténybeli ismeretek nélkül, a jelenségkört „bulvárosítva”, horrorisztikus helyzetábrázolásban merülünk el.

E gondolatmenet indoklására *Stacharowsky* megállapításai kínálóznak. Szerinte megszokott jelenségként kezelhetjük, hogy a világ legkülönbözőbb régióiban a hatalommal rendelkezők legváltozatosabb devianciáit nem nevezik nevén, következképp általában nem is sújtják őket büntetőjogi szankciókkal, hanem botrányaitkat állásvesztés, lemondás, esetleg személycsere követi, s ezt tekintik megfelelő szankciónak. A társadalmakban különféle mechanizmusok alakultak ki abból a célból, hogy a közösségnek immár tehetélt jelentő hatalmasságokat eltüntessék a nyilvánosság elől. Ennek jellemző formája, amikor az illetőt „a média elé dobják”, ami alkalmas arra, hogy az egyént a közvélemény előtt degradálja. Lényegében a média mondja ki a köz ítéletét a bukott közszereplő viselt dolgairól. Ezáltal elérhető, hogy a hatalom többi birtokosa kifejezésre juttassa, hogy az illetőt a média közvetítésével a nép kezére adta, egyúttal kizárta soraiból. Ezzel jelzi tehát azt, hogy elhatalosodik a deviáns tetteket megvalósító egyéntől.⁹

Noha a kriminológiai kutatások során immár tradícióvá vált a bűncselekmények jogszabályokban rögzített formái mentén az etiológiai megközelítés – s ennek köszönhetően e tudományterület a kelleténél jobban összpontosítja figyelmét a közterületi bűncselekményekre („*street crimes*”)¹⁰ –, a tudósok azonban az 1990-es évektől kezdődően folyamatosan növekvő figyelmet szentelnek a szervezeti és állam által elkövetett bűntettek oksági tényezőinek.¹¹ Megalapozott az az állítás, miszerint a *kriminológiának elemi kötelessége*, hogy módszereinek felhasználásával az állam

⁹ STACHAROWSKY, Heiner: *Massenmedien und Kriminalität der Mächtigen*. Inaugural Dissertation. Heidelberg, Druckerei Baier, 1994, 1. és 161.

¹⁰ Ennek az angolszász szakkifejezésnek nem létezik egzakt definíciója. Iránymutató lehet az a rendőrségi álláspont, amely szerint e kifejezés alatt a média az erőszakos bűncselekmények legdurvább formáit, mint az emberölést, az erőszakos közöszlést, a rablást, a súlyos testi sértést érti. Vö. http://www.njsp.org/info/ucr2000/sec6_ucr2000.htm (2014. 03. 01.).

¹¹ Jelen munka e kérdéskört, amely egy későbbi kutatásom témája lesz, csupán érinti. Lásd hozzá DUSSICH, John P. J.: *Some Theoretical and Pragmatic Observations on the Abuse of Power*. In KAISER, Günther–KURY, Helmut–ALBRECHT, Hans-Jörg (eds.): *Victims and Criminal Justice: Particular Groups of Victims, Part 2, Vol. 52.*, Freiburg, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht, 1991, 677–688; ROTHE, Dawn L.–FRIEDRICH, David O.: *The State of the Criminology of Crimes of the State*, *Social Justice*, 33 (2006) 1, 147–161; KRAMER, Ronald C.–MICHALOWSKI, Raymond J.: *War, Aggression, and State Crime: A Criminological Analysis of the Invasion and Occupation of Iraq*, *British Journal of Criminology*, 45 (2005) 4, 446–469; MICHALOWSKI, Raymond J.–KRAMER, Ronald C. (eds.): *State-Corporate Crime: Wrongdoing at the Intersection of Business and Government*, New Brunswick–London, Rutgers University Press, 2006; MULLINS, Christopher W.–ROTHE, Dawn L.: *Power, Bedlam, and Bloodshed: State Crime in Post-colonial Africa*, New York, Peter Lang Publishing, 2008; MULLINS, Christopher W.–ROTHE, Dawn L.: *Blood, Power, and Bedlam: Violations of International Criminal Law in Post-Colonial Africa*, New York, Peter Lang Publishing, 2008; ROTHE, Dawn L.–MULLINS, Christopher W.: *Symbolic Gestures and the Generation of Global Social Control: The International Criminal Court*, Landham, Lexington Books, 2006; ROTHE, Dawn L.–MULLINS, Christopher W.: *Darfur and the Politicization of International Law: Genocide or Crimes against Humanity?* *Humanity and Society*, 31 (2007) 1, 83–107; ROTHE, Dawn L.–MULLINS, Christopher W.: *Genocide, War Crimes and Crimes against Humanity in Central Africa: A Criminological Exploration*. In SMEULERS, Alette–HAVEMAN, Roelof (eds.): *Supranational Criminology: Towards a Criminology of International Crimes*, Antwerp, Intersentia, 2008, 135–158.

által elkövetett bűncselekményeket *megértse*, beleértve annak *eldöntését* is, hogy a deviáns cselekmény, összevetve más, büntetendővé nyilvánított tettel, büntetést érdemel-e.¹² Jelen tanulmány ezt a kívánalmat általánosan kiterjeszti az állam által elkövetett hatalommal való visszaélések eseteire.

A kiindulópont *Ruggiero* definíciója. Eszerint a *hatalom bűnözése* („*power crime*”) azokat a cselekményeket jelenti, ahol az aktorok az államok, a társaságok, a pénzügyi intézmények és más, hasonló hatalommal rendelkező szervezetek. A hatalom bűnözésének *elkövetői* azok, akik – áldozataik javaival egybevetve – eltúlzott mértékben birtokolnak materiális vagy szimbolikus forrásokat.¹³ „A hatalom bűnözésének megítélése ellentmondásos és erősen problematikus, mivel az elkövetők a szabadság magasabb fokát élvezik. A tevékenységük hatásainak kontrollálása céljából rendelkezésükre álló kapacitás számukra lehetővé teszi, hogy tetteik kriminális természetét nagyvonalúbban kezeljék (vagy egyenesen figyelmen kívül hagyják). Ez az elkövetői kör jobb képességekkel rendelkezik bűnöző tevékenysége következményeinek kontrollálására, ami általában azzal az eredménnyel jár, hogy nem sikerül ezeket a tetteket megfelelően bizonyíthatóvá tenni.”¹⁴

Az állam által elkövetett bűncselekmények *szakirodalma* alapvetően *két fő területre* fókuszál. Ezek *egyike* a gyakran népiirtással párosuló bűncselekmények genézisét és magyarázó tényezőit, továbbá (főként viktimológiai jellegű) következményeit tárgyalja,¹⁵ az e körbe sorolható bűncselekmények – többnyire egyetlen állam vagy annak valamely része által egy másik állam, vagy a saját állam valamelyik másik része (elsősorban a lakosság) ellen végrehajtott rémtettek – feldolgozására koncentrálnak. Ilyenek pl. a szudáni Dárfúrban végrehajtott vérengzések¹⁶ vagy az Amerikai Egyesült Államok által viselt háborúk. Utóbbiak közül a legnagyobb figyelem a Viet-

¹² Így BARAK, Gregg (ed.): *Crimes by the Capitalist State: An Introduction to State Criminality*. Albany, State University of New York Press, 1991; FRIEDRICH, David O.: The crime of the century? The case for the Holocaust. *Crime, Law and Social Change*, 34 (2000) 21–41; KAULZARICH, David–KRAMER, Ronald C.: *Crimes of the American Nuclear State: At Home and Abroad*. Boston, Northeastern University Press, 1998; KRAMER–MICHALOWSKI (2005): i. m.; ROSS, Jeffrey Ian (ed.): *Varieties of State Crime and its Control*. Monsey, Criminal Justice Press, 2000. Idézi őket MATTHEWS, Rick A.–KAULZARICH, David: State crimes and state harms: a tale of two definitional frameworks. *Crime, Law and Social Change*, 48 (2007) 1–2, 53.

¹³ RUGGIERO, Vincenzo: It's the economy, stupid!: classifying power crime. *International Journal of the Sociology of Law*, 35 (2007) 4, pp. 163–177. Idézi RUGGIERO, Vincenzo–WELCH, Michael: Power Crime. *Crime, Law and Social Change*, 51 (2009) 3–4, 298.

¹⁴ RUGGIERO–WELCH: i. m., 298.

¹⁵ Ehhez lásd a korábbi irodalomból példaként HATCHARD, John: *Victims of Crime and Abuse of Power in Africa: An Overview*; FRIMPONG, Kwame: *Victimizing the Accused and the State Through Incarceration – The Experience of Botswana*; NEUMAN, Elias: *Victimization and Abuse of Power in the Latin American Prisons*. In KAISER, Günther–KURY, Helmut–ALBRECHT, Hans-Jörg (eds.): *Victims and Criminal Justice: Particular Groups of Victims, Part 2, Vol. 52.*, Freiburg, Max-Planck-Institut für Ausländisches und Internationales Strafrecht, 1991, 689–762.

¹⁶ MULLINS, Christopher W.–ROTHE, Dawn L.: Darfur: The forgotten ones. *Critical Criminology*, 15 (2007) 2, 135–158; ROTHE–MULLINS (2007): i. m.

nam, Panama, Nicaragua¹⁷ és Irak elleni törvénytelen háborúkra irányult,¹⁸ melyek közvetlenül vagy közvetett módon mintegy kétmillió ember halálát okozták. Egyes álláspontok szerint az USA a fenti (és számos további, pl. a dél-amerikai rezsimeket megdöntő) beavatkozásait azért hajthatta végre, mert gazdasági erejével – az IMF-fel és a Világbankkal a háttérben – bármit megtehetett, amit akart.¹⁹

A globalizáció azonban ezeket a hatalmi játszmákat is folyamatosan átalakítja, s új tartalommal tölti meg. Ulrich Beck erre az USA iraki beavatkozása elleni világméretű tiltakozást hozza fel példaként. Ezt a „kozmpolita empátia” példajaként említi, amikor a tömegtájékoztató révén mások nélkülözése, az embertársak feláldozása egy másik globális régióban és kultúrában is együttérzést vált ki, felülírva a „barát vagy ellenség” szembeállítását. Az emberben így tudatosul, hogy mások nélkülözése esetleg csak azért fordulhat elő, mert más a ruházata, a vallása, a nyelve és a történelme, hogy emiatt éheznek, sérül és hal meg, s kell nélkülöznie szeretteit.

Beck érvelése alapján a terrorizmus elleni háború inkább „másik csoportok”, semmint ellenségnek tekinthető nemzetállamok ellen folyik. Ebből következően a nemzetállamok felmentést kaphatnak a háborúk idejére érvényes konvenciók és szabályok alól. Ez viszont ahhoz vezet, hogy a nemzetállami játékszabályokat és az általánosan elfogadott jogvédelmet, egyezményeket és előírásokat felváltják a minden állam fennhatósága alól kikerült egyénekkal és közösségekkel szembeni fellépések. Ez pedig erőszakhoz, az embertelen tettek megsokszorozódásához, végső soron véget nem érő orwelli háborúhoz vezet.²⁰

Márpedig a szervezeti és az állami bűnözéssel foglalkozó tanulmányok központi tétele, hogy a *súlyos bűnök csaknem mindig az erős hatalom produktumai*. Fontos következménye ennek, hogy minél erősebb a hatalomkoncentráció, annál nagyobb annak az esélye, hogy bűncselekmények kapcsolódjanak hozzá.²¹ A nagyságrendek összehasonlítása sem hagyható figyelmen kívül: egy bűnöző csoport megfélemlítheti a környéken élőket, egy tekintélyelvű államvezető viszont a teljes lakosságot félemlítheti meg. S miközben bűnöző szervezetek gyakori jellemzője, hogy illegális drogokat állítanak elő, a fegyveres erők gyerekekből és felnőttekből verbuvált csa-

¹⁷ ROTHE, Dawn L.: Beyond the Law: The Reagan Administration and Nicaragua, *Critical Criminology*, 17 (2009) 1, 49–67.

¹⁸ KRAMER–MICHALOWSKI (2005): i. m.; KRAMER, Ronald C.–MICHALOWSKI, Raymond J.: The Invasion of Iraq. In MICHALOWSKI, Raymond J.–KRAMER, Ronald C. (eds.): *State-Corporate Crime: Wrongdoing at the Intersection of Business and Government*. New Brunswick–London, Rutgers University Press, 2006, 199–214; WELCH, Michael: Ordering Iraq: Reflections on Power, Discourse, & Neocolonialism. *Critical Criminology*, 16 (2008) 4, 257–269; BOOT, Max: Neither New nor Nefarious: The Liberal Empire Strikes Back. *Current History*, 102, no. 667 (November 2003) <https://www.mtholyoke.edu/acad/intrel/bush/boot.htm>. Idézi MICHALOWSKI, Raymond: Power, crime and criminology in the new imperial age. *Crime, Law and Social Change*, 51 (2009) 3–4, 306.

¹⁹ KLEIN, Naomi: *The Shock doctrine: The Rise of Disaster Capitalism*. New York, Picador, 2007; SASSEN, Saskia: *Globalization and Its Discontents. Essays on the New Mobility of People and Money*. New York, New Press, 1998; STIGLITZ, Joseph E.: *Globalization and Its Discontents*. New York–London, Norton, W. W. & Co., 2003. Idézi MICHALOWSKI (2009): i. m., 306.

²⁰ HUDSON, Barbara: Difference, diversity and criminology: The cosmopolitan vision. *Theoretical Criminology*, 12 (2008) 3, 285.

²¹ MICHALOWSKI (2009): i. m., 311.

patokkal félemlíthetnek meg másokat.²² E körbe sorolhatók az Ugandában,²³ Ruan-dában²⁴ vagy Nigériában²⁵ végrehajtott emberiség elleni bűntettek (amelyek egy része, követve a háborúk több évezredes hagyományait, a szexuális erőszak kere-tében valósult meg a legkegyetlenebb formájában²⁶). Ezek az esetek azért tekint-hetők az állam bűnözésének, mert az állami kormányzat által fenntartott hadsereg követte el a kegyetlenségeket. *Mullins* álláspontja szerint a *nemzetközi jog definíció-ját követve* ugyanis *állam által elkövetett bűncselekmény* valamennyi olyan akció, amely megsérti a nemzetközi jogot és/vagy az adott állam saját jogát, amennyiben ezek az akciók olyan személyekhez kötődnek, akik az állam nevében viszik véghez tettüket, tekintet nélkül a személy gazdasági, politikai és ideológiai érdekeire.²⁷

Chambliss az előbbi kört szűkítve az *államilag szervezett bűnözést* („*state-organ-ised crime*”) állítja a figyelem középpontjába, amit a következőképp határoz meg: az állam által szervezett bűnözés legegységesebb formája azokat a tetteket jelenti, amelyeket a jog büntetendőnek minősít, és kapcsolatba hozhatók az állami hivatalnokok állam nevében való cselekvésével. Példaként említhető a szerzői jogok bitorlása, a csempészás, a politikai gyilkosság, a bűnözői összeesküvés, továbbá az állam tevékenységét korlátozó jogszabályok erőszakos megsértése során bűn-segédként megvalósuló állami bűnpártolás. Nem tartoznak az állam által szervezett bűnözés fogalmába azok a cselekmények, amelyek hasznát csak egyes közhiva-talnokok élvezik, így pl. a vesztegetések; ugyanígy a rendőrség által magánszemé-lyekkel szemben alkalmazott meg nem engedett erőszak sem, kivéve ha az erőszak e formáját a büntetőtörvény tartalmazza, tehát része a hivatalos politikának.²⁸ A fogalmi rendszer tisztázásához jelentősen hozzájárult *Friedrichs*,²⁹ aki megkísérelte az állam és annak kormányzata által elkövetett bűncselekmények szétválasztását

²² Uo.

²³ MULLINS–ROTHE: *Power, Bedlam, and Bloodshed*..., i. m.

²⁴ MULLINS, Christopher W.: 'He Would Kill Me With His Penis': Genocidal Rape in Rwanda as a State Crime. *Critical Criminology*, 17 (2009) 1, 15–33.

²⁵ LENNING, Emily–BRIGHTMAN, Sarah: Oil, Rape and State Crime in Nigeria. *Critical Criminology* 17 (2009) 1, 35–48. A vizsgálatok szerint a nők elleni erőszakos cselekmények elkövetői többnyire az állami biztonsági szolgálat emberei. A különféle nemzetközi szervezetek szankciói teljes mértékben hatástalanok az olajat fegyverként használó Nigéria hatalmi elitje, az őket kiszolgáló korrupt hivatalnokok esetében.

²⁶ Lásd MULLINS (2009): i. m., továbbá az egykori Jugoszlávia területére vonatkoztatva CARD, Claudia: Rape as a weapon of war. *Hypatia*, 11 (1996) 4, 5–18; SALZMAN, Todd A.: Rape Camps as a Means of Ethnic Cleansing: Religious, Cultural, and Ethical Responses to Rape Victims in the Former Yugoslavia. *Human Rights Quarterly*, 20 (1998) 2, 348–378. A szudáni Dárfúr példáján: AMNESTY INTERNATIONAL: *Sudan, Darfur: Rape as a weapon of war: Sexual violence and its consequences*. London, 2004, <http://www.amnesty.org/en/library/asset/AFR54/076/2004/en/f66115ea-d5b4-11dd-bb24-1fb85fe8fa05/af540762004en.pdf> (2014. 03. 01.); MÉDECINS SANS FRONTIÈRES: *The crushing burden of rape: Sexual violence in Darfur*. Amsterdam, 2005, <https://www.aerzte-ohne-grenzen.at/fileadmin/data/pdf/reports/2005/msfmedia-2680.pdf> (2014. 03. 01.); HUMAN RIGHTS WATCH: *Five years on: No justice for sexual violence in Darfur*. New York, 2008, http://www.hrw.org/sites/default/files/reports/darfur0408_1.pdf (2014. 03. 01.); MULLINS–ROTHE (2007): i. m.

²⁷ MULLINS (2009): i. m., 5.

²⁸ CHAMBLISS, William J.: State-organized crime. *Criminology*, 27 (1989) 2, 184. Idézi MATTHEWS–KAUZLARICH (2007): i. m., 45. Hasonló állásponton van BARAK: i. m.

²⁹ FRIEDRICHS, David O.: *State Crime or Governmental Crime: Making Sense of the Conceptual Confusion*. In ROSS, Jeffrey Ian (ed.): *Controlling State Crime: An Introduction*. New York, Garland, 1995, 53–79;

és megszervezését. Chambliss korábbi definícióját a következőkkel javasolta kiegészíteni: az államilag szervezett bűnözés fogalmába tartozik „az a magatartás, amelyik olyan nemzetközi egyezményeket és elveket sért meg, amelyeket nemzetközi testületek bíróságai és egyezményei hoztak létre”.³⁰

Noha az állambűnözés címkézése eltérő (így pl. politikai bűnözés, kormányzati bűnözés, állam által szervezett bűnözés),³¹ a legtöbb szakmabeli mégis egyetért abban, hogy a kormányzati vagy állami bűnözés illegális társadalmi hátrányokat okoz, vagy olyan tetteket foglal magában, amelyek esetében az állam és hivatalainak előnyei ellentétesek azokkal a célul tűzött hasznokkal, amelyek érdekében ezeket a hivatalokat az állampolgárok szolgálatára létrehozták. A politikai szereplők-höz és szervezetekhez kapcsolódó bűnözésnek ez a megközelítése összhangban van *Clinard* és *Quinney* 1973-as klasszikus elhatárolási-fogalmi rendszerével.³² Ők a hivatásbéli és a közösségi bűncselekmények között tettek különbséget, rámutatva azok leglényegesebb közös vonására, nevezetesen: *mind a kormányzati, mind az állami bűnözés a szervezeti bűnözés egyik fajtája.*

Kauzlarich, Matthews és *Miller* a kormányzat által elkövetett bűnöket a következőképp csoportosítja:³³

1. Hazai–nemzetközi kormányzati bűncselekmények (*Domestic–International Governmental Crime; DIGC*): Ide azok a cselekmények tartoznak, amelyek valamely ország területi joghatóságán belül sértik meg a nemzetközi jog³⁴ vagy az emberi jog standardjait. Például a nemzetközi egyezmények (így egyebek mellett a Polgári és Politikai Jogok Nemzetközi Egyezségokmánya, a faji megkülönböztetés valamennyi formájának kiküszöböléséről szóló egyezmény, a nők politikai jogairól szóló egyezmény, továbbá az atomcsendegyezmény) megsértése tartozik e fogalomkörbe.
2. Hazai–hazai kormányzati bűncselekmények (*Domestic–Domestic Governmental Crime; DDGC*): Magában foglalja azokat a cselekményeket, amelyek valamely ország területi joghatóságán belül az adott állam büntető vagy közigazgatási jogszabályaiba ütköznek.³⁵ Ezen bűncselekmények körébe tartoznak a rendőri erőszaknak azok az esetei, amelyek az eljárási jogszabályokat, az alkotmányt vagy a polgári jog szabályait sértik.
3. Nemzetközi–nemzetközi kormányzati bűncselekmények (*International–International Governmental Crime; IIGC*): Azok a kormányzat által elkövetett bűn-

FRIEDRICH, David O. (ed.): *State Crime. Vol. I–II*. Dartmouth, Ashgate, 1998; FRIEDRICH, David O.: *Trusted Criminals: White Collar Crime in Contemporary Society*. Belmont, Wadsworth, 2007.

³⁰ CHAMBLISS, William J.: Commentary, *Society for the Study of Social Problems Newsletter*, 26 (1995) 9. Idézi KRAMER–MICHALOWSKI (2005): i. m., 447.

³¹ Az állambűnözés definiálása azért is fontos, mert e nélkül lehetetlen meghatározni ezen bűncselekményfajta áldozati létszámát. Vö. KAULZARICH, David–MATTHEWS, Rick A.–MILLER, William J.: *Toward a Victimology of State Crime. Critical Criminology*, 10 (2001) 3, 175.

³² CLINARD, Marshall B.–QUINNEY, Richard: *Criminal Behavior Systems: A Typology*. New York, Holt, Rinehart & Winston, 1967.

³³ KAULZARICH–MATTHEWS–MILLER (2001): i. m., 178–183.

³⁴ KAULZARICH, David: *A criminology of the nuclear state. Humanity and Society*, 19 (1995) 3, 40.

³⁵ Uo. 41.

cselekmények tartoznak ide, amelyek az adott állam területi joghatóságán kívül sértik meg a nemzetközi jog³⁶ vagy az emberi jogok követelményeit.

4. Nemzetközi–hazai kormányzati bűncselekmények (*International–Domestic Governmental Crime; IDGC*): E körbe tartoznak azok a kormányzat által külföldön elkövetett bűncselekmények, amelyek az adott állam saját büntető- vagy közgazgatási törvényeibe ütköznek.³⁷

Egyes szerzők szerint a hatalom- vagy állambűnözés kérdése *integrálható* a bűncselekmények többségét alkotó ún. közterületi bűncselekmények („*street crimes*”) elméletébe. Ez a megoldás a hagyományos teóriák mentén haladva³⁸ olyan integrációs modellt képzel el, amely a hatalom bűnözéséhez tartozó cselekményeket más bűncselekményekkel azonos (így pl. szervezeti vagy interakciós) szinten képes elemezni.³⁹ *Rothe* és *Mullins* azonban rámutat: ez az integrációs törekvés bizonyos bűncselekmények kevésbé komplex analizésének ugyan elfogadható formája lehet, az állam bűncselekményei viszont lényegesen összetettebbek annál, mintsem hogy a hagyományos bűncselekményekkel azonos módon vizsgáljuk őket.⁴⁰ A hatalom- vagy állambűnözés különféle megnyilvánulási formáit meghatározza a történelmi, kulturális, politikai, ideológiai környezet, a nemzetközi viszonyok, a jogi és a gazdasági helyzet. A bűnözés elméletének tehát eléggé rugalmasnak kell lennie ahhoz, hogy figyelembe vegye ezeket a tényezőket.⁴¹ Tehát mindazoknak, akik a hatalom és a bűnözés összefüggéseivel kívánnak foglalkozni, alaposan ismerniük kell az adott társadalomban működő hatalmi hálózatot is.⁴² E megállapítások értelemszerűen kiterjeszthetők a szervezeti, így a vállalati bűnözés különféle formáira is.

4. Új kihívások – egyértelmű válaszok nélkül

Az eddigiekben az állami cselekedetekért fennálló felelősség megkérdőjelezhetetlen eseteiről ejtettünk szót. Az állam felelőssége azonban felmerülhet egy kevésbé egyértelmű területen is, ahol a felelősség bizonyítása jóval bonyolultabb: a multi-, illetve transznacionális szervezetek tevékenységei nyomán bekövetkező károkozások esetében. Erről a problémáról a magyar kriminológiai irodalomban legfeljebb érintőlegesen esik szó.

A szakemberek között teljes az egyetértés abban, hogy a *szervezetek bűnözése*, ezen belül a károkozás a nemzetgazdaságot, a munkavállalókat, a vásárlókat

³⁶ Uo.

³⁷ Uo.

³⁸ BRAITHWAITE, John: *Crime, Shame, and Reintegration*. Cambridge, Cambridge University Press, 1989; TITTLE, Charles: *Control Balance: Toward a General Theory of Deviance*. Boulder, Westview, 1995.

³⁹ BARAK, Gregg: *Integrating Criminologies*. Boston, Allyn and Bacon, 1998.

⁴⁰ ROTHE–MULLINS (2006): i. m.; ROTHE–MULLINS (2008): i. m.

⁴¹ ROTHE (2009): i. m., 51.

⁴² HILLYARD, Paddy: *Imaginative Crimes or Crimes of the Imagination: Researching the Secret State* In TOMBS, Steve–WHYTE, Dave (eds.): *Unmasking the Crimes of the Powerful. Scrutinizing States and Corporations*. New York, Peter Lang, 2003 224.

(ez utóbbiakon belül főként a legszegényebbeket), illetve az élővilágot és általában a természeti javakat érinti. Egyetértés van abban is, hogy e tevékenységek felett nincs megfelelő kontroll, az elrettentő mechanizmus – jórészt az enyhe szankciók miatt – alacsony hatásfokú, és a szankciós gyakorlat országonként erősen változó. Lassacskán kezd elterjedni az a felismerés is, hogy e károkozások legsúlyosabbjaira tulajdonképpen nincs megfelelő büntetőjogi válasz, sőt ilyen reakció még az elképzelések szintjén sem merült fel.

Ezen megfigyelések magyarázatát a szakirodalom a *kapitalizmus kritikájában* keresi. Snider szerint⁴³ a kapitalizmus lényegi jellemzője, hogy egy adott társadalmi osztálynak más osztály(ok) alávetettsége árán nyújt lehetőséget arra, hogy hatalmas vállalatok létrehozása által extraprofitra tegyen szert. A rendszer működésének ugyanakkor az is jellemzője, hogy ezek a gyakran több országot behálózó szervezetek kikerülnek az őket kreáló hatalmi elit ellenőrzése alól. Így válik lehetővé, hogy a minél nagyobb profit termelése során (és érdekében) a vállalatoknál dolgozók és/vagy a szervezet környezetében élők életét, egészségét veszélynek, károkozásnak tegyék ki. Az egészségvédelem érdekében szükséges erőfeszítések és beruházások már nem állnak a termelésösztönző hatalmi elit kontrollja alatt. Mindezek ellenére ugyanakkor nem lehet kijelenteni, hogy az állam eleve képtelen a szervezetek tevékenységének ellenőrzésére. Az állami fellépés lehetőségeit azonban számos tényező befolyásolja, így például a vállalati szektor mozgékonyasága, átalakulási képessége, a szervezetek által elkövetett bűncselekmények észlelhetősége, és talán mindenekelőtt az állam aktuális és múltbeli vezetőinek viszonya a vállalati elithez. Döntően ezek a tényezők játszanak szerepet abban, hogy mennyire deríthető fel a korrupció, milyen érdeke fűződik a bűncselekmény áldozatának ahhoz, hogy elősegítse az egyébként rejtve maradó visszaélések, a különböző jogellenes kereskedési formák (tipikusan a bennfentes kereskedelem), a csalások nyilvánosságra kerülését, a bizalmi kapcsolatok láncolatának megszakítását.⁴⁴

A fenti állítások megfogalmazása óta eltelt két évtized történései azt jelzik, hogy az állam kontrollfunkciós képességéről vallott ezen nézet korrekcióra szorul. A globális térben a földrészeket behálózó multi- és transznacionális vállalatok számos bizonyítékát adták és adják annak, hogy az állam gyakran képtelen e szervezetek tevékenységének ellenőrzésére. Ebből pedig az a következtetés is levonható, hogy bűnös tevékenységük megakadályozására általában sem a lokális, sem a regionális, sem a globális hatalmak nem képesek. Ennek folytán e vállalatok károkozásai széles hatókörben és idődimenzióban fejthetik ki hatásukat.

⁴³ SNIDER, Lauren: *Theory and Politics in the Control of Corporate Crime*. In PEARCE, Frank–WOODIWISS, Michael (eds.): *Global Crime Connections: Dynamics and Control*. Toronto, University of Toronto Press, 1993, 224.

⁴⁴ Erről részletesebben lásd Snider: i. m., 226 és az ott idézett irodalmat.

5. A hatalombűnözés áldozatairól

A hatalombűnözés témakörének tárgyalása során ki kell térnünk az áldozatokkal kapcsolatos kutatásokra is.⁴⁵ A kriminológiai szakirodalom az *állami bűnözés áldozataival* kapcsolatban például az alábbi csoportokkal foglalkozik: civilek és a háború közkatonái,⁴⁶ a népiirtás és a faji diszkrimináció áldozatai,⁴⁷ a női nem⁴⁸ és az előítéletek áldozatai,⁴⁹ a cracket használó anyák („*crack using mothers*”),⁵⁰ kutatási célszemélyek,⁵¹ hatalommal bíró államok által elnyomott országok és népek,⁵² munkások,⁵³ szakszervezeti vezetők,⁵⁴ bevándorlók,⁵⁵ elítéltek,⁵⁶ a természeti környezet,⁵⁷ úrhajósok,⁵⁸ bűncselekmények gyanúsítottjai,⁵⁹ a kulturális imperializmus kárvallott-

⁴⁵ A hatalom tevékenységeit továbbra is elsősorban makroszinten vizsgáljuk. A makro- és a mikroszint között (utóbbiba sorolható pl. a családon belüli vagy a közterületi erőszak) van azonban egy mezoszint is, amely jórészt a munkáltató és a neki alárendelt alkalmazott közötti viszonyban ölt testet. A tettesi és az áldozati szerep vizsgálata ezen a területen szintén fontos, hiszen jelentős átalakulásnak lehettünk tanúi az elmúlt évtizedekben. E kérdés részletes elemzése azonban e munka kereteit meghaladná. Lásd hozzá WHYTE, Dave: *Victims of Corporate Crime*. In WALKLATE, Sandra (ed.): *Handbook of Victims and Victimology*. Portland, Willan, 2007, különösen 454.

⁴⁶ KAULZARICH (1995): i. m.

⁴⁷ HAZLEHURST, Kayleen M.: *Passion and policy: Aboriginal Deaths in Custody in Australia 1980–1989*. In BARAK, Gregg (ed.): *Crimes by the Capitalist State: An Introduction to State Criminality*. Albany, State University of New York Press, 1991, 21–47; SIMON, David R.: *Elite Deviance*. Boston, Allyn and Bacon, 2002.

⁴⁸ CAULFIELD, Susan L.–WONDERS, Nancy A.: *Personal and Political: Violence against Women and the Role of the State*. In TUNNELL, Kenneth D. (ed.): *Political Crime in Contemporary America: A Critical Approach*. New York, Garland, 1993, 79–100.

⁴⁹ BOHM, Robert M.: *Social Relationships that Arguably Should Be Criminal Although They Are Not: On the Political Economy of Crime*. In TUNNELL, Kenneth D. (ed.): *Political Crime in Contemporary America: A Critical Approach*. New York, Garland, 1993, 3–30.

⁵⁰ HUMPHRIES, Drew: *Crack Mothers: Pregnancy, Drugs, and the Media*. Columbus, Ohio State University Press, 1999.

⁵¹ KAULZARICH–KRAMER (1998): i. m.

⁵² BARAK, Gregg: *Crime, Criminology, and Human Rights: Towards an Understanding of State Criminality*. In TUNNELL, Kenneth D. (ed.): *Political Crime in Contemporary America: A Critical Approach*. New York, Garland, 1993, 207–230; BARAK (1991): i. m.; KAULZARICH–KRAMER (1998): i. m.

⁵³ AULETTE, Judy Root–MICHALOWSKI, Raymond: *Fire in Hamlet: A Case Study of State-corporate Crime*. In TUNNELL, Kenneth D. (ed.): *Political Crime in Contemporary America: A Critical Approach*. New York, Garland, 1993, 171–206; FRIEDRICH (2007): i. m.

⁵⁴ TUNNELL, Kenneth D. (ed.): *Political Crime in Contemporary America: A Critical Approach*. New York, Garland, 1993.

⁵⁵ HAMM, Mark S.: *The Abandoned Ones: The Imprisonment and Uprising of the Mariel Boat People*. Boston, Northeastern University Press, 1995.

⁵⁶ KAULZARICH–KRAMER (1998): i. m.

⁵⁷ KAULZARICH, David–KRAMER, Ronald C.: State-corporate Crime in the U.S. Nuclear Weapons Production Complex. *Journal of Human Justice*, 5 (1993) 4–28; KAULZARICH–KRAMER (1998): i. m.

⁵⁸ KRAMER, Ronald C.: *The Space Shuttle Challenger Explosion: A Case Study of State-Corporate Crime*, in: SCHLEGEL, Kip–WEISBURD, David: *White Collar Crime Reconsidered*. Boston, Northeastern University Press, 1992, 214–243.

⁵⁹ HAZLEHURST: i. m.; HENDERSON, J. H.–SIMON, David R.: *Crimes of the Criminal Justice System*. Cincinnati, Anderson Publishing Company, 1994.

jai,⁶⁰ légi járművek utasai.⁶¹ Természetesen az áldozatok más rendszerezése is ismeretes, mint ahogy az *állami erőszak viktimológiájának* is létezik *külön definíciója*. Így pl. *Stitt* és *Giacopassi* koncepciója szerint a szervezeti bűnözés áldozatai közé tartoznak azok, akik a) nincsenek megfelelő információ birtokában; b) nincsenek abban a helyzetben, hogy ésszerű döntést hozhassanak; c) erőszakkal vagy csálással olyan szituációban való részvételre készítetik őket, ami számukra hátrányos következményre vezet.⁶² Az állami bűnözés áldozatai fogalmának definíciójaként *Kauzlarich*⁶³ a következőt javasolja: egyének vagy egyének azon csoportja, akiket hallgatólagos vagy kifejezett állami akciók vagy politikák által, jogszabályt vagy általában emberi jogokat sértő módon gazdasági, kulturális vagy fizikai fenyegetés, fájdalom, kirekesztés vagy kizsákmányolás sújt.

Tág megközelítésben az állam bűnözésének áldozatai két csoportra oszthatók: a nemzeti állambűnözés és a nemzetközi állambűnözés áldozataira. Előbbi akkor valósul meg, ha a kormányzat saját állampolgárainak szociális, gazdasági vagy politikai jogait sérti meg. Utóbbi akkor jön létre, ha egy kormány más országbeli lakosok gazdasági, politikai vagy szociális jogait sérti meg.⁶⁴ A nemzetközi jog, az emberjogi standardok és a hazai jog segítenek eligazodni abban, hogy az állam tevékenysége bűnösnek tekintendő-e vagy sem.

Green és *Ward*⁶⁵ az állam bűnözése („*state crime*”) által okozott sérelem („*state harm*”) definiálását három feltételhez köti: (1) a közvélemény bizonyos szokásokat vagy standardokat legitimnek fogadja el; (2) a közvélemény értsen egyet abban, hogy ezek a szokások vagy standardok megsértésre kerültek; (3) a bűn eredményeként magától értetődő legyen a negatív társadalmi reakciók vagy szankciók bekövetkezése.

Számos tapasztalat mutatja, hogy különféle vállalatok miként képesek bűncselekményt elkövetni akár a jogszabályok formális megsértése nélkül, csupán annak folytán, hogy a jogszabályok lehetővé teszik a jog megkerülését, s éppen ezzel sértik meg a jog szellemét. Az állam ugyanezt a gyakorlatot tudja megvalósítani.⁶⁶

A kriminológiai kutatások részét képezi az a feladat, hogy az *áldozati szerep jobb megismerésén* keresztül javaslatokat tegyen a megoldási lehetőségekre. Fontos felismeréseknek tekinthetők a következők:

1. Az állam által elkövetett bűncselekmények a társadalmi szempontból legkevesebb hatalommal rendelkező áldozatok között fordulnak elő a leggyakrabban.
2. E cselekmények elkövetői általában nem ismerik fel és nem értik meg az intézményi cselekvések természetét, terjedelmét és veszélyességét. Amennyiben

⁶⁰ ROSS: i. m.

⁶¹ MATTHEWS, Rick A.–KAUZLARICH, David: The Crash of ValuJet Flight 592: A Case Study in State-Corporate Crime. *Sociological Focus*, 3 (2000) 3, 281–298.

⁶² Valamennyi szerzőt idézi KAUZLARICH–MATTHEWS–MILLER: i. m., 175–176.

⁶³ KAUZLARICH (1995): i. m.

⁶⁴ Uo.

⁶⁵ GREEN, Penny–WARD, Tony: *State crime: Governments, Violence and Corruption*. London, Pluto Press, 2004; WARD, Tony: *State harms*. In HILLYARD, Paddy–PANTAZIS, Christina–TOMBS, Steve–GORDON, Dave (eds.): *Beyond Criminology: Taking Harm Seriously*. London, Pluto Press, 2004. Idézi MATTHEWS–KAUZLARICH (2007): i. m., 51.

⁶⁶ Uo.

az ezáltal bekövetkező sérelemről tudomást szereznek, azt gyakran semlegesíti a jogosság érzete.

3. Az állami bűncselekmények áldozatai gyakran szégyellik szenvedésüket.
4. Az állami bűncselekmények sértettjei jóvátételért általában a számukra sérelmet okozó szervhez, ahhoz kapcsolódó intézményhez vagy civil szervezethez kénytelenek fordulni.
5. Az állami bűncselekmények áldozatai könnyen válnak újabb bűnelkövetés cél-tábláivá.
6. A jogszerűtlen állami politikák és gyakorlatok, habár egyének és egyének csoportjai valósítják meg, szervezeti, adminisztratív vagy intézményi célok eléréséhez kapcsolódnak.⁶⁷

6. Összegzés

Megállapíthatjuk, hogy a hatalom és a közvélemény által egyrészt tolerált, másrészt elfogadhatatlannak tartott deviáns jelenségek nagyobb részével a kutatások meglehetősen egysíkúan foglalkoznak. Vannak olyan életterületek, amelyek a kultúrától erős függésben képesek a kutatók érdeklődési körébe kerülni. Ide elsősorban a háborús, másodsorban a terrorcselekmények sorolhatók. Ilyen esetekben a hatalom fogalma valamely állam vagy kormányzati szerv hatalmára korlátozódik.

Ugyanakkor vannak olyan, a társadalomra ténylegesen vagy potenciálisan súlyos veszélyt jelentő cselekmények, amelyekre a kutatói figyelem többnyire csak akkor irányul, ha a tett mind hatalmi, mind közvéleményi szinten túlmegy a tolerálhatóság határán. A hatalom mint fogalom sokrétű, és korántsem korlátozódik a területileg definiálható államhatalomra. Ebben a körben tartjuk számon a legkülönbözőbb szervezetek keretei között tevékenykedő gazdasági és/vagy politikai hatalmi centrumokat. A globalizáció és a második modernitás korszakában a hagyományos devianciák is változóban vannak, ezért ezek társadalmi veszélyességét célszerű továbbra is folyamatosan górcső alatt tartani. Szükség van azonban a korábban ismeretlen, mikroszinten potenciálisan sérelmet okozó, makroszinten megnyilvánuló veszélyforrások rendszerösszefüggéseinek megismerésére és megértésére.

Abstract

During the presentation of the relationship between power and crime the criminologist-author attempts to define power crime, including crimes committed by the state. Based on international literature, it deals with special features of the power/state deviances and the characteristics of victims of power crimes.

⁶⁷ KAULZLARICH–MATTHEWS–MILLER: i. m., 183–189.